

ETIKA A SOUČASNÁ SPOLEČNOST
– SVOBODA, ODPOVĚDNOST, SOLIDARITA

**V jaké době vlastně dnes žijeme?
(Stručný pokus o vymezení)**

Petr ZIMA

Abstrakt: Text představuje stručné zamyšlení nad charakteristikou doby, v níž se nyní nacházíme. V této souvislosti se autor pokouší upozornit na některé problémy, s nimiž se setkáváme při přechodu české společnosti od totality k demokracii.

Klíčová slova: korupce, sociální konflikt, občanská společnost, autoritativně manažerský kapitalismus.

V režimu, který zde existoval před rokem 1989, bylo čas od času zvykem „rituálně“ pojmenovat období, ve kterém se společnost dle teoretiků tehdejší vládnoucí ideologie nacházela. Proto byly, a to zejména v propagandě, používány takové pojmy jako například *socialismus*, *komunismus*, *reálný socialismus* nebo *normalizace*. Je potřeba říci, že obyčejné občany tato problematika pochopitelně příliš nezajímala, protože museli řešit spíše běžné problémy tehdejšího každodenního života. Dnes je v jistém smyslu situace podobná. Politikové a nová propaganda se velmi často „zaklínají“ pojmy jako *demokracie*, *trh*, *tržní hospodářství*, *svoboda*, *boj proti korupci* apod., avšak tyto pojmy, stejně jako v době před listopadem 1989, obyčejné občany, kteří jsou navíc znechuceni chováním politiků a politikou jako takovou, zřejmě také příliš neoslovují. A to zejména proto, že se musejí například potýkat s takovými

jevy a skutečnostmi, jako je nezaměstnanost anebo případný větší či menší nedostatek financí, splácení hypoték, dostupnost lékařské péče atd.

I když je dnes minulý režim oprávněně kritizován a leckdy primitivně vysmíván, demokratické strany nyní mají opět *ideové konference* – KSČ „pro změnu“ užívala pojem *ideologické konference* – ačkoli ani na dnešních ideových konferencích nejde ani tak o ušlechtilé *ideje* jako spíše opět o *ideologii*, respektive ideologie různého zaměření. Dnes už jednotlivé politické strany či narychlo vytvořená marketingová a zájmová sdružení, která se ráda tváří jako klasické politické strany, sice nemají funkci *ideologického tajemníka* (tak jako dříve KSČ), ale „pro změnu“ mají funkci *ideového šéfa strany* (srov. Kundra 2011: 22).

Když pomineme tuto poněkud hořce humornou stránku problému, přece jenom bychom se mohli alespoň v náznaku zamyslet nad tím, jak pojmenovat nebo stručně charakterizovat *systém* (režim), ve kterém nyní žijeme. Protože například s pojmem *postkomunismus* už dnes asi stěží vystačíme.

Dalo by se říci, že současnou společnost bychom mohli nazvat společností přechodu od totality k demokracii. V této souvislosti si ale můžeme položit otázku, v jakém typu nebo druhu politického režimu jsme žili v posledních pěti nebo šesti letech, která předcházela listopadu roku 1989. S největší pravděpodobností se již nejednalo o *totalitní systém*, jak tomu bylo zejména v padesátých letech, ale spíše šlo o určitou formu *režimu autoritativního* (byrokraticky autoritativního). Ačkoli se jedná o důležitý politologický problém, v souvislostech této úvahy jej zmiňuji spíše okrajově.

Přesto bych se chtěl pokusit – i když se jedná o můj subjektivní názor – o přibližné pojmenování režimu či systému, ve kterém dnes žijeme. Z ekonomického hlediska se můžeme shodnout na tom, že jde o nějakou (jakou?) formu *kapitalismu*. Z politologického hlediska můžeme kapitalismus zhruba vymezit jako ekonomické uspořádání společnosti definované převládající existencí kapitálu a námezdní práce. Kapitál pak tvoří nahromaděné prostředky v rukou soukromých, tj. nestátních majitelů, k nimž patří korporace a akciové společnosti. Námezdní práce je pak činnost pracujících, kteří směňují své odpracované hodiny

za mzdu, placenou ze zásob kapitálu. Kapitalista nedostává mzdu, ale poté, co realizuje na trhu hodnotu vyrobeného zboží, jemu samému zůstává zisk (srov. Scruton 1999: 54–55). V této souvislosti se můžeme setkat s nejedním závažným problémem. Jen namátkou je to například problém *spravedlivé mzdy* lidí, kteří na trhu práce prodávají zaměstnavatelům (kapitalistům) svoji pracovní sílu. Do jaké míry je spravedlivá mzda třeba u těch, kteří pracují v různých super- či hypermarketech? Dále se můžeme ptát nebo přemýšlet o tom, zdali všichni podnikatelé a novodobí kapitalisté používají svého *zisku* na investice a vytváření nových pracovních míst, nebo spíše na svou, někdy okázale prezentovanou osobní spotřebu. A mohli bychom pokračovat dále: Jsou dnes podnikatelé opravdu *jedinými* tvůrci hodnot a společenského bohatství? Povaha dnešního kapitalismu v České republice je bezesporu dána i tím, že v devadesátých letech minulého století vznikl ze velice „specifických“ podmínek, totiž z majetku tehdejších státních podniků.

Je také velice dobře známo, že v České republice (a nejen v ní) dochází k pronikání byznysu do oblasti politiky a politického rozhodování. Nešlo by tedy zejména z tohoto důvodu pojmenovat současnou podobu kapitalismu v ČR jako *kapitalismus autoritativně manažerský*? A to právě vzhledem k velkému vlivu manažerů a byznysmenů v politice?

V současné době se stala takřka módním tématem také problematika korupce. Není snad v Čechách politické strany, která by si nedala do programu boj proti tomuto závažnému etickému, společenskému a politickému problému, což rovněž bezesporu svědčí o neobvyklé invenci představitelů jednotlivých stran. A tyto strany určitě pravidelně projednávaly toto závažné téma na svých ideových konferencích.

Nynější ředitel organizace Transparency International David Ondráčka se k problematice korupce v oblasti politiky vyjádřil následovně: „V politické rovině je to velmi jednoduché – vláda, vlivní poslanci a senátoři a vysoce postavení úředníci. Ale pak je ještě jedno vyšší patro, a to je byznys. To jsou lidé, kteří mají někdy oprávněný pocit, že tahají za nitky, a de facto jsou nad politickou reprezentací.“ A dodává: „Je to pět šest finančních skupin, jež mají největší ekonomickou sílu ovlivňovat pohyby v naší zemi“ (cit. Wolfová 2011: 56) O těchto lidech dále David Ondráčka uvádí, že mají velký vliv, a pokud jim začne někdo vadit,

jsou schopni na svou obranu použít tvrdé nástroje (Tamtéž). Upozornil také na fakt, „že politici jsou zjevně zavázáni finančním skupinám a nejsou schopni z tohoto vlaku vystoupit“ (Tamtéž: 58). V tomto smyslu můžeme konstatovat, že se byznys dostává nad politiku a někteří politici – i když si to sami leckdy nechtějí přiznat – se stávají spíše loutkami a nástroji v rukou manažerů velkých společností. Ještě jednou bych si proto dovolil citovat Davida Ondráčku: „Neříkám, že každý český politik bere úplatky, ale tvrdím, že každý z nich musí hrát tu hru – kupovat si přízeň a shánět peníze pro (svou rodnou – pozn. autora) stranu. Tedy přistoupit na to a být součástí korupčního systému“ (Tamtéž: 56.) .

I tyto záležitosti poukazují na některé příčiny toho, proč jsou občané politikou a politiky znechuceni. A spoléhat se jednou za čtyři roky pouze na to, že „vykroužkují“ své neoblíbené politiky, je poněkud málo. A nelze to pokládat ani za nějaký „zázračný“ nástroj, nehledě na to, že ti noví a nezkorumpovaní politici se velice rychle přizpůsobí prostředí, ve kterém se ocitli. Právě v takovém kontextu mohou znít *fráze* o svobodě, demokracii a možnosti cestování pro mnohé lidi už poněkud trapně a vyčpěle.

Jde také o to, že pokud se v České republice budou trvale rozevírat pomyslné sociální nůžky, pak může v (ne)daleké budoucnosti dojít k nejružnějším *sociálním konfliktům*, které mohou nabýt různých forem a mohou se projevit různou intenzitou. Pak ale není vyloučeno, že stávající režim může na takovou situaci zareagovat použitím různých autoritativních opatření a metod. To znamená, že může nejružnějším způsobem omezovat a pronásledovat lidi kriticky a samostatně myslící, jak jsme toho svědky nejen v bývalých postsovětských republikách, ale i například v sousedním Maďarsku, kde vládnoucí Orbánova strana Fidesz mocensky „válcuje“ své oponenty a snaží se o to, aby zůstala u moci co nejdéle (srov. Palata 2010: 10). Na tomto příkladě se ukazuje, že i politikové a strany, které původně usilovaly o nastolení demokracie, mohou podlehnout pokušení omezit demokracii a spolu s byznysmeny vládnout autoritativními metodami. Vždyť i Adolf Hitler se nedostal k moci nějakou revolucí, ale za pomoci svobodných voleb a za podpory mnohých významných německých podnikatelů. Vzápětí pak vyhnal poslance ostatních politických stran z Říšského sněmu a zrušil odbory

a nezávislý tisk. Můžeme uvést i další příklad, a to když byla původně demokratická vláda československé první republiky vystřídána na podzim roku 1938 autoritativní vládou republiky druhé (k čemuž přispěla velice složitá mezinárodní situace). Avšak komplikovanou mezinárodní situaci nelze *nikdy* vyloučit ani v budoucnosti.

Nelze také opomíjet ani psychologický fakt, který spočívá v tom, že nejednomu politikovi a podnikateli, kteří mají tendenci přehlížet a ignorovat *občanskou společnost* ve formě spontánního a svobodného sdružování občanů vytvářejících různé organizace k obhajobě svých vlastních zájmů (srov. Scruton 1999: 93), by jistě vyhovovalo vládnout za pomoci autoritativních a byrokratických metod, neboť je to mnohem snadnější.

K tomu by značnou měrou mohla přispět i *pasivita občanů*, kteří jsou znechuceni politikou – a mnoha politikům a podnikatelům by právě tato pasivita mohla bezesporu vyhovovat. Není ideálnějšího „objektu“ vlády než pasivní a apatičtí občané. K tomu přistupuje i fakt, že někteří lidé se nechávají zcela *dobrovolně ohlupovat konzumem* a nejrůznějšími projevy a formami *masové kultury*. Tím pádem nemusejí samostatně a kriticky myslet. Ale v určité rovině jsou i konzum a zábavní průmysl určitým druhem *korupce*. To může vytvářet jeden z dalších předpokladů možné přeměny demokratického státu v *kapitalismus autoritativně manažerský*. Nelze se také divit tomu, že někteří občané nepřemýšlejí o současných problémech české společnosti takříkajíc záměrně a programově. Pak by si totiž museli klást otázku o úrovni morálky, demokracie, politiky a hlavně mezilidských vztahů a museli by se také zamýšlet nad skutečností, kam současná česká společnost směřuje...

Někdo by mohl oprávněně namítnout, že narozdíl od doby před rokem 1989 občany za jejich názory nikdo nepronásleduje. To je pravda. Ale leckdy nastává situace, že politikové, podnikatelé, konformní sdělovací prostředky a jejich zaměstnanci mohou oprávněně a kritické názory občanů (záměrně) ignorovat.

Literatura a odkazy:

KUNDRA, O. Ve stínu JaT. *Respekt*, 2011, roč. 22, č. 31, s. 22–23.

PALATA, L. Orbán, ten Orbán. *Lidové noviny*, 27. 12. 2010, s. 10.

SCRUTON, R. *Slovník politického myšlení*. Brno: Atlantis 1999.

WOLFOVÁ, P. Musíme je tlačit. *Reflex*, 2011, roč. 22, č. 3, s. 56–59.

Kontakt na autora příspěvku:

PhDr. Petr Zima, Ph.D.

Katedra společenských věd

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: petr.zima@upol.cz